

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1995
FORFATTER:	Vivi Jensen
TITEL:	De byggede Kolding.
KORT RESUME:	Murermestre i Kolding, primært omkring 1870, herunder en aftale mellem mestre og svende fra 1872.

De byggede Kolding

af Vivi Jensen

I midten af forrige århundrede kom der for alvor gang i Koldings vækst. Byen havde fået en ny havn i 1843, fra 1866 var der jernbaneforbindelse med Fredericia og Hamburg, og otte år senere førte sporene så langt nordpå som til Frederikshavn og vestpå til den nye eksporthavn Esbjerg. Af meget stor betydning var det også, at byen havde fået et nyt, stort og rigt opland mod sydøst, nemlig de otte nordslesvigske sogne, som var blevet tillagt Danmark som kompensation for de såkaldte kongerigske enklaver i Sydvestslesvig, som Danmark måtte afstå sammen med det øvrige Slesvig og Holsten, da Prøjsen i 1864 havde vundet krigen. Loven om næringsfrihed, der kom i 1857, gav øgede muligheder for oprettelse af nye virksomheder.

De gamle, lave huse langs byens gader blev for en stor dels vedkommende erstattet med grundmurede huse på to eller flere etager, af og til udsmykket med tårne og spir. Der var masser at lave for byens murer mestre, så murersvende var efterspurgt og måtte ofte hentes langvejs fra. Lokalhistorikeren, redaktør P. Eliassen har en gang omkring 1910 nedskrevet forskellige håndværkererindringer. Han interviewede bl.a. den fremtrædende murer mester S.L. Gynther, der beretter: »Der var, navnlig i murer- og tømrerfaget en mængde tyske svende. Da byggeriet her i byen i 1850erne rigtig kom igang, var der så mange tyske svende, at på arbejdspladserne tal-

tes ofte kun tysk. Så det er sket, at jeg er kommet hjem og har - fortsat på tysk! Der var kun ganske få danske svende i disse fag, mest bosatte folk«.

Murersvendene indtog dermed en forholdsvis stærk position. De havde ikke svært ved at få arbejde, og kun i de koldeste og mørkeste vintermåneder var der arbejdsløshed. Disse måneder brugte de ugifte svende ofte »på valsen«. Det sparede på kostpengene, for når en vandrende svend ankom til svendelaugets hus, var han sikret et måltid mad og et krus øl, og han kunne forhøre sig med hensyn til byggeaktiviteten på stedet - måske var det værd at vende tilbage hen på foråret!

En egentlig fagforening for murersvende stiftedes først i 1893, men fra 1885 kunne man melde sig ind i Jysk Murer- og Tømrerforbund. At der allerede tidligere var blevet gjort forsøg på at regulere arbejdstider og lønninger, kan imidlertid ses af et dokument, der findes på Museet på Koldinghus. Det drejer sig om et noget krøllet folioark, hvorpå en person, hvis navn vi ikke kender, har optegnet det, der skulle ligge til grund for en aftale mellem Koldings murersvende og -mestre.

Indholdet skal citeres i sin helhed, fordi det ikke alene kaster lys over tidens arbejdsvilkår, men også over de mange former for udsmykninger, som vi kan se, når vi færdes rundt i byen og i de indre forstads kvarterer.

Ord- og tegnforklaring:

16 skilling = 1 mark. 6 mark = 1 rigsbankdaler

□ = kvadrat

“ betegner tommer. 24“ = 1 alen = knap 63 cm.

Kantet parentes angiver, at indeholdet er tilskrevet med afvigende håndskrift.

Indbyrdes Love, og Priiscurant

Oprettet og vedtaget af samtlige Muurmestre og Muursvende i *Kolding*.

Vi samtlige Muurmestre har vedtaget at betale Muursvendene nedenstaaende Priiser fra 1ste Martz 1872.

Dog undtages de Svende der i Aaret 1871 ikke har faaet samme Dagløn som de Almindelige Muursvende eller rettere som de Fleste, og som for Tiden har fast Ophold i *Kolding* eller i *Kolding-Landsogn*.

Ligeledes har vi samtlige Muursvende vedtaget og forpligter os herved til ikke at Arbeide for Egen Regning under den Dagløn vi faaer af Mestrene samt Mesterselairen. Enhver Svend som overtræder de forpligtelser skal betale 1 Rdl. Skrifer En Rigsdaler R.M. i Mulkt til (herefter følger tre linier, der ikke er udfyldt).

I Dagløn

I April (fra KL 6 Morgen til 7 Aften)

Mai, Juni, Juli, August, og September. Daglig.

I Martz og October (pr. Arbeidstime efter 7)

I Februar og November Do

I Januar og December Do

(Spidsetid som sædvanligt)

I Acordt.

1 □ Alen 1/2. Steens-Muur muret i Kalk

1 ditto 1. Steens ditto

Rbd. M. sk *

1 1

1 8

1 8

5 8

7

12

Låsbygade 23-25. Husene har pudsede facader med hovedgesimser og formstensfriser, og under vinduerne er der henholdsvis malede og plastiske dekorationsfelter.

1 ditto	1 1/2 Steens ditto		1
1 ditto	2 Steens ditto	1	3
1 ditto	2 1/2 Steens ditto	1	6
1 ditto	3 Steens ditto	1	9
Muures derimod i Cement betales det efter Overenskomst.			
1 løbende Alen	9/9". Skorstensrør	1	
1 ditto	18/18". ditto	1	8
1 ditto	4 1/2 /9". Emrør		12
En Almindelig	18/18" Skorstenspipe indtil 12 Alens højde at mure og feye	15	
1 ditto	9/9" ditto ligeledes	12	
1 □ alen	Muurstensgulv at lægge paa Fladen i Sand		6
1 ditto	paa Fladen i Mønster ligeledes i Sand		8
1 ditto	paa Høikant i Sand		12
1 løbende alen	Hovedgesims indtil 12" højde at trække	1	8
1 ditto	indtil 3/4 Alens højde	2	
Baand. Sokkeler. Lisener. Schweranger. og Solbenke. m.m.		1	2
1 ditto	Indvendig Gesims uden Fries 4 a 6" høi	1	14
for hver Tomme	Gesimsen er høire tillegges pr løbende Alen		1
1 ditto	Fries under Gesims for hver Tomme i Høiden		1/2
1000 Stk	Tagsteen paa almindelig Tag at indfuge og paalægge Mønning	15	
1000 Stk	ditto med Skotrender og skraae Hiørner. m.m.	18	
1000 Stk	ditto at Understryge	24	
1 □ Alen	Facade at fuge med glatte og skaarne Fuger		8
1 ditto	ditto at fuge med Fremstaaende Fuger		10
1 ditto	ditto at pudse glat med Cement	6	
1 ditto	ditto » » med Kalk		5
1 ditto	ditto glat Cement pudt skaaren i Quadrer		12
1 □ Alen	Muur at berappe og afpudse med Kalk		3
1 ditto	Gibsdække eller Bræddevæg at pudse med Kalk		7
1 ditto	Vægge at pudse med Kalk		5
1 ditto	ditto at pudse med Cement		6
1 ditto	Vægge at berappe og afkoste		2 1/2
1 ditto	Gibsdække at Hvidte Eengang		1
1 ditto	Gibsdække og Hvidte Eengang		3/4
Herunder er med afvigende skrift anført: ovenstaaende Forslag kan ikke tages tilfølg for vort vedkommende.			

S.L. Gynther M. Nielsen Ioh. Petersen HP Hansen

Dokumentets tilblivelse aflæses af skriften. En skrivevant person, der dog ikke helt mestrede brugen af store begyndelsesbogstaver, har smukt og pertentligt nedskrevet forhandlingsresultatet, der så er blevet drøftet mestre og svende imellem. De to indskud, der handler om arbejdstid og spisetid, er skrevet af en anden, mindre skrivevant person, utvivlsomt en repræsentant for svendene.

Til trods for alderen er det ikke ukendte problemer, der berøres. Svendene ønsker at sikre sig

Et kig fra Søndergade op mod Rendebanen/Helligkorsgade. Alle husene er fra midten og sidste halvdel af 1800-tallet. Porten i Helligkorsgade er omsat med cementpuds skåret i kvadre. Facaden har lodrette lisener. Prydfrontonen på taget blev nedtaget for få år siden. Tv. ses Steinfaths Blikkenslagerforretning. Dette hus var intakt indtil denne sommer, men en ombygning har nu ødelagt et af byens sidste huse med forretning i mezzanin-etagen. Den karakteristiske høje sokkel er brutalt blevet borthugget til fordel for en moderne butiksfacade.

en ensartet løn, uafhængig af, hvem de arbejder for, og de erkender, at lønnen må være mindre om vinteren, hvor arbejdsdagene er korte. Ud over grundlønnen vil de have faste akkorder for definerede arbejdsopgaver, så der ikke skal forhandles i hvert enkelt tilfælde, med muligheder for løntrykkeri. Til gengæld tilbyder de at give afkald på privat at gå ud og underbyde mestrene - sort arbejde er ikke en moderne opfindelse. Det ligner derfor et godt stykke fagpolitisk arbejde, for der må have været opnået enighed med repræsentanter for mestrene, da en indledning som den foreliggende ellers ville have været utænkelig. Afsnittet, der handler om »svende, der i året 1871 ikke har fået samme dagløn« er mere tvetydigt. Har de mon fået mindre, fordi de ikke var dygtige nok, eller har de tværtimod fået mere, fordi de var bedre? Er det hele i virkeligheden de lokalt bosatte svendes forsøg på at sikre, at de selv tjener mere end de omrejsende svende? Oplysningen om, at de »for tiden har fast ophold i Kolding, eller i Kolding landsogn«, samt den kendsgerning, at man omhyggeligt undlader at nævne, hvad denne dagløn har været og skal vedblive med at være, kunne pege i den retning. Måske er det i virkeligheden et papir, der skal bruges til at vise de tilrejsende svende, at sådan er forholdene aftalt i Kolding, og at de lokale svendes løn sådan set ikke angår dem. Meget tyder på det! Imidlertid mislykkes det, fordi fire af byens mestre nægter at medvirke, uden at de angiver hvorfor. Måske vil de have mulighed for at belønne særligt dygtige fremmede svende, og måske ser de ingen grund til at behandle de lokale anderledes end de tilrejsende. Måske forudså de, at en sådan forskelsbehandling kunne give anledning til uro på

arbejdspladserne, og det kunne mestrene absolut ikke være interesserede i. Hvad baggrunden for deres afslag end var, var forslaget faldet, hvilket iøvrigt ikke betyder, at de aftalte takster ikke blev taget til følge i den hverdag, der fulgte. De fire mestre ville bare ikke forpligte sig med underskrift.

Tre af de fire murermestre er velkendte, og de har hver for sig sat deres væsentlige præg på byen og dens udvikling. *Hans Peter Hansens* virke har det derimod ikke umiddelbart været muligt at belyse, ud over, at han i 1872 var o. 55 år gammel, og at han døde i september 1886.

I. P. Gynther var en af byens unge, dygtige murermestre, oplært i Kolding hos faderen, L. P. Gynther. I 1872 påbegyndte han den store ombygning, eller snarere nyopførelsen af Dalby kirke efter L. A. Winstrups tegninger, men allerede året efter døde han, kun 34 år gammel. Arbejdet på kirken blev overtaget af broderen S. L. Gynther, der blev én af byens helt store murermestre, og hvis erindringer er citeret i indledningen.

Morten Nielsen var kun 33 år i 1872. Han var kommet til Kolding i forbindelse med opbygningen af den jyske længdebane i 1865, hvor han arbejdede som murersvend på brobyggerierne, men allerede året efter nedsatte han sig som selvstændig mester. Blandt de kendteste bygninger, han stod for, er Kolding Rådhus, det nuværende Erhvervenes Hus, det nu forsvundne Børneasyl, der lå i Markdannergade, samt mange private huse. Også opførelsen af pavillonen i Marielund, der var tegnet af arkitekt Seemann, stod han for.

Murermester Morten Nielsen, Jernbanegade 21. Foto: Magnus Lind

I årenes løb blev han indehaver af talrige tillidsposter, såsom medlem af Arbejderforeningens bestyrelse, Sundhedskommissionen, Bygningskommissionen, Centralforeningen af Murer- og Tømrermestre i Jylland, og af Forskønnelsesforeningen, hvori han særligt virkede for anlæggelsen af Stejlbjerganlægget, iøvrigt sammen med Johan Petersen.

Johan Petersen fødtes i Hospitalsgade som søn af en murermester, og han blev selv en af byens store murermestre. I 1870'erne købte han sammen med en tømrermester området mellem kirkegården ved Tøndervej og Munkensdam, han

anlagde gaderne her, og det var ham, der opførte Sankt Michaels Kirke med præstebolig og skole (den nuværende skole er dog ikke hans værk - den er langt yngre). Teknisk Skole - nu Kolding Realskole - samt den gamle, nu nedrevne toldbygning. Forlystelsesetablissementet »Alhambra« var også hans værk. Fra 1879-1882 var han medlem af byrådet, og han sad i bibliotekets første bestyrelse, samt i bestyrelsen for forsamlingsbygningen »Fremad« i Låsbygade, der nu indgår i Kolding Byferie.

Johan Petersen var desuden brandsynsvidne, medlem af brandkorpset som officer ved nedbrydningsafdelingen, og taksator for Landbygningernes Brandforsikring. Han var desuden rodemester, d.v.s. skatteopkræver m.v. Af politisk overbevisning var han venstremand, og gennem mange år var han stifter for Chresten Berg, som han havde gået på aftenskole hos. Det er givetvis dette, der afspejler sig i engagementet i håndværkersvendenes forhold. Han stod bag bygningen af Svendehjemmet, som han blev formand for, ligesom han i mange år var formand for Håndværkersvendenes Rejse- og Sygeforsikring. Desuden ejede han bygningen ved siden af »Industrien« i Jernbanegade, hvor byens teatersal lå.

Utroligt, at der også blev tid til at dyrke fritidsinteresser, men det blev der: Han var en af landets helt store kendere af frugttræer, og i sin egen vidt berømte have ved hjemmet på Seestvej producerede han frugttræer, der hvert år blev uddelt til medlemmerne af de danske Landbrugs- og Husmandsforeninger. Da Sydjysk Haveselskab blev oprettet, var han en naturlig formand. Lystfisker var han også. Han sad i bestyrelsen for Dansk Ferskvandsfiskeriforening fra

dennes oprettelse. Han var desuden, som så mange af tidens ansete borgere, frimurer, og det burde næsten være unødvendigt at tilføje, at han også var medlem af Grundejerforeningen, Industriforeningen, og Kolding Byråd (1879-1882).

Det var sikkert begrænset, hvor meget han havde nået at markere sig i 1872, men han har givetvis allerede da været en af dem, man lyttede til.

Ved hans 40-års mesterjubilæum i marts 1910, et par måneder før han blev 70, bragte Kolding Folkeblad et interview med ham på forsiden, og her blev der bl.a. lejlighed til at tale om gamle dage. Journalisten forhørte sig om datidens arbejdsforhold, og Johan Petersen berettede følgende:

»Ja, de har jo ændret sig betydeligt. Man måtte jo tage fat dengang - vi begyndte kl. 5 om morgenen og holdt ud til 8 om aftenen.

Tror De nu det var så godt med den lange arbejdstid?

Nej, vi tog jo nok godt fat den gang, men det gik alligevel ikke så godt fra fingrene som nu. Nu bliver der bestilt lige så meget i 10 timer som i 12 dengang. De fleste af svendene boede nemlig ude på landet, hvor de havde deres lod ved siden af, som også skulle passes. Men vi måtte jo lave det hele selv, både tegninger og beregninger. Der var jo ingen arkitekter den gang: gamle Winstrup (L.A. Winstrup, kgl. bygningsinspektør) var her nok, men han havde kun med offentlige bygninger at gøre. Og Fussing kom først flere år efter, at jeg havde nedsat mig.

Arbejdslønnen var vel noget lavere?

Ja, de fik 2 1/2 kr. om dagen. Nu får de jo 27-28 kr. om ugen.

Og materialerne?

Ja, for mursten har jeg betalt både 10 og 40 kr. pr. 1000, men prisen var ellers dengang 16-18 kr., nu er den 22-26 kr.

Byggeriet er jo sløjt for tiden?

Ja, der er ikke mere at gøre.

Hvornår var det hedest?

Ja, det var jo i midten og slutningen af 70erne

Murermester Johan Petersen (1841-1918)

og så i 90erne. Men i de senere år har det været skidt.

Tror De ikke, det nok vil blive godt igen?

Nej! Løn og materialer er for dyre og lejerne for små. Det vil ikke komme foreløbig'.

- Men tilbage til den indbyrdes løn- og priskurant! At læse de mange detaljerede beskrivelser af datidens murerarbejde, er næsten som at gå

en tur i Koldings indre by, ikke mindst i Adelgade og Låsbygade. Når man løfter blikket op over forretningsvinduerne, der desværre alt for mange steder skærer husene midt over, ser man de mange ornamentale detaljer, der nævnes i kuranten. I 1870erne er de som regel udført i puds. Formsten kommer som hovedregel til et årti eller så senere. Også dem er der fine eksempler på i den indre by, og ikke mindst i de gamle

Kolding Rådhus er tegnet af L. A. Winstrup. Det er bygget i årene 1873-75 af murermester Morten Nielsen. En gennemgribende ombygning i 1924 ved arkitekt Ernst Pedersen omgjorde det italienske renaissancepræg til dansk klassicisme

Konsul Grausgade var et af Koldings første »brokvarterer«. Her opførtes boliger til arbejdere og småhåndværkere. Der bor mindst to familier i hvert hus, og man ser, at det unge par, der kigger ud af vinduerne på 1. sal, har en gammel mor boende. Materialekvaliteten var ikke i top, og der er ikke ofret megen udsmykning, ud over enkelte sokler og vandrette bånd. Facadernes puds har kamoufleret de ikke altid lige velbrændte mursten. Til gengæld var en lejlighed i Konsul Grausgade til at betale for småfolk. Billedet er fra omkring århundredeskiftet, og man ser, at de gamle håndværkerskilte stadig var i brug. Skiltet under det åbne vindue viser, at der bor en drejer. Området er i dag næsten totalt udsaneret, og i 1980-81 opførte AAB nye boliger her

arbejderkvarterer i området mellem Tøndervej og jernbanen.

Hovedgesimserne, der trækkes i puds i løbende alen og af forskellig højde, ser vi umiddelbart under taget, og som regel strækker de sig et stykke ind over gavlen. Husets nederste del udformes med sokkel, og på facaderne pyntes

der med vandrette bånd eller lodrette lisener. Hvad »schweranger« betyder, har det ikke været muligt at opspore, men det er uden tvivl et ord, der er indkommet med de tyske svende. Solbænkene ligger under vinduerne. De indvendige gesimser - med eller uden friser - har prydet husets finere rum.

Knivsmed C. Christensens hus i Konsul Grausgade var et af gadens finere huse. Det har naturligvis sokkel. Nederste etage er pudset, øverste står i røde mursten med fremstående fuger. Det er desuden prydet med vandrette bånd og en slags forenklet kvaderpuds omkring vinduerne. Knivsmedens smukke skilt med den forgyldte nøgle findes i dag på Museet på Koldinghus

De upudsede huse kunne forsynes med forskellige former for fuger. Glatte og skårne var de almindeligste, de fremstående de pynteligste, men også de dyreste.

Ved pudsning kunne et almindeligt murstenshus komme til at se ud, som om det var bygget af anderledes solide materialer. Man kunne pudse hele facaden (men aldrig bagsiden), eller kun f.eks. soklen, eller omkring port og døre. Cementpuds skåret i kvadre gav et solidt og gedigent indtryk - se f.eks. huset på hjørnet af Låsbygade og Blæsbjerggade. Ikke mindst Låsbygade opviser gode eksempler på denne udsmykningsform.

Ellers er det mest det praktiske murerarbejde, der omtales. Mure af forskellig tykkelse, lægning af murstengulve, tagsten, skotrender (det sted, hvor tag, der danner vinkel med hinanden, støder sammen), og skorstene. Kvaliteten af sidstnævnte måtte være i absolut top på grund af brandfaren, så opmuring af skorstenspiber er den dyreste enkelt del.

At kuranten ikke blev vedtaget, er i denne sammenhæng uden betydning. Det indblik, den giver i datidens murerarbejde, kan være med til at åbne vore øjne for den rigdom af detaljer, der findes i byen omkring os, og som ved sin mangfoldighed er med til at gøre hverdagen mere farverig og afvekslende.

Note:

Fotos side 108, 109 og 110 i Museet på Koldinghus.